

KOGNITIV FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISHGA DOIR PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR TAHLILI

Feruzaxon Jo'rayeva Abdurashid qizi

Andijon chet tillari institute 2-bosqich magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15638908>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-June 2025 yil
Ma'qullandi: 07- June 2025 yil
Nashr qilindi: 11- June 2025 yil

KEYWORDS

kognitiv faoliyat, pedagogik hodisa, o'quvchi, ta'lim jarayoni, pedagogik ishlar, o'quv material.

ABSTRACT

Ushbu maqolada kognitiv faoliyatning pedagogik hodisa sifatida ikki tomonlama o'zaro bog'liq jarayon sifatida tahlil qilinadi. Birinchi tomondan, kognitiv faoliyat o'quvchining o'zini o'zi tashkil etishi va o'zini o'zi anglash shakli sifatida qaraladi; ikkinchi tomondan, u o'qituvchining o'quvchining bilish faoliyatini tashkil etishdagi harakatlarining natijasi sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada kognitiv faoliyatning turli jihatlari, uni rivojlantirishda o'qituvchining roli va ta'lim jarayonida kognitiv qiziqishning ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Kognitiv faoliyat pedagogik hodisa sifatida ikki tomonlama o'zaro bog'liq jarayondir: bir tomondan, kognitiv faoliyat o'quvchining o'zini o'zi tashkil etishi va o'zini o'zi anglash shaklidir; ikkinchi tomondan, kognitiv faoliyat o'qituvchining o'quvchining bilish faoliyatini tashkil etishdagi alohida harakatlarining natijasi sifatida qaraladi. Shuning uchun, kognitiv faoliyatni belgilashda biz kognitiv faoliyatning qaysi turi yoki qaysi tomoni haqida gapirayotganimiz haqida tasavvurga ega bo'lishimiz kerak. Shu bilan birga, shuni unutmashimiz kerakki, o'qituvchining sa'y-harakatlarining yakuniy natijasi o'quvchining maxsus tashkil etilgan faoliyatini mustaqil faoliyatga, o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga aylantirishdir. Shunday qilib, kognitiv faoliyatning ikkala turi ham bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Psixologik va pedagogik ishlar"Kognitiv faoliyat" tushunchasining ta'rifining 50-70 yilligi, birinchi navbatda, o'quvchining kognitiv faoliyatdagi pozitsiyasini tavsiflaydi. Bir qator tadqiqotlarda kognitiv faoliyatni o'rganish muammosi ijodkorlik kontekstida ko'rib chiqildi. Xususan, talabanning rivojlanishidagi eng muhim qonuniyatlarni L.V.Zankovning o'ziga xos xususiyatlari umumiy rivojlanish maktab o'quvchilari; trening o'tkaziladigan yuqori darajadagi qiyinchilik; o'quv materialining tez sur'ati; nazariy bilimlar ulushining keskin ortishi. L.V.Zankov ta'kidlaganidek, o'quv materialini asossiz soddalashtirish, uni o'rganishning asossiz sekin sur'ati va takroriy monoton takrorlash, ehtimol, maktab o'quvchilarining intensiv rivojlanishiga yordam bera olmaydi. O'zgarishlar o'quv materialini chuqurlashtirishda, ko'proq hajmdagi nazariy tahlillarda, talabanning nazariy tafakkurini rivojlantiruvchi umumlashmalarda bo'lishi kerak. Ushbu ta'lim tizimi o'quvchilarning tafakkurini, hissiy sohasini rivojlantiradi, materialning umumiy ma'nosini, asosiy mazmunini tushunish va aniqlashga o'rgatadi.

I.F. Xarlamov kognitiv faoliyatni "o'quvchining o'rganishga intilishi, aqliy zo'riqish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonida ixtiyoriy harakatlarning namoyon bo'lishi bilan tavsiflangan faol holati" deb talqin qilgan. Talabalarning kognitiv faolligini faollashtirishda o'qituvchining o'quvchilarni o'quv materialini taqdim etishda mantiqiy va ketma-ketlikni tushunishga undash, undagi asosiy va muhim qoidalarni ajratib ko'rsatish qobiliyati muhim rol o'ynaydi. Boshlang'ich maktab yoshida bolalarni o'qituvchining tushuntirishlarida eng muhim narsalarni mustaqil ravishda ajratib ko'rsatishga va darsda tushuntirilgan eng muhim savollarni shakllantirishga o'rgatish foydalidir. O'rganilayotgan materialni faol idrok etish va tushunishda o'qituvchining o'z taqdimotiga maftunkor xarakter bera olishi, uni jonli va qiziqarli qila olishi katta ahamiyatga ega. Avvalo shuni unutmashimiz kerakki, o'quv materialining o'zida o'quvchilarning qiziqishi va aqliy faoliyatini rag'batlantiradigan ko'plab stimullar mavjud. Ilmiy axborotning yangiligi, faktlarning yorqinligi, xulosalarning o'ziga xosligi, o'rnatilgan g'oyalarni ko'rib chiqishga o'ziga xos yondashuv, hodisalarning mohiyatiga chuqur kirib borishi shular jumlasidandir.

G. I. Shchukina kognitiv faoliyatni "o'quvchining o'ziga xos holatini va uning faoliyatga munosabatini ifodalovchi" "o'quvchining maktab yillarida jadal shakllangan qimmatli va murakkab shaxsiy ta'limi" deb hisobladi.

Kognitiv faoliyatning manbai kognitiv qiziqishdir. Qiziqish - bu shaxsning biror narsaga faol hissiy va kognitiv munosabati. Kognitiv qiziqish insonning barcha psixik jarayonlarini faollashtiradi, uning rivojlanishining yuqori darajasida shaxsni faoliyat orqali haqiqatni o'zgartirish uchun doimiy izlanishga undaydi. Kognitiv faoliyatning xususiyatlari - faoliyatga o'z-o'zidan qo'shilish, faoliyatning izlanish xarakteri, faoliyat mazmuni va usullarini tanlashda tashabbuskorlik, kognitiv faoliyat bilan shug'ullanishga undaydigan shartlarni qabul qilish faolligi. Izlanuvchanlik, qiziquvchanlik, kognitiv faoliyatga tayyorlik, "bilimga tashnalik" - bularning barchasi dunyoga va uni bilish jarayoniga faol munosabatni belgilaydigan kognitiv qiziqishga asoslangan shaxsning kognitiv yo'nalishining turli xil ifodasidir.

A.K.Markova Kognitiv faoliyatning namoyon bo'lishi ostida "ta'limga faol munosabatning barcha turlarini bilish sifatida tushundi: ma'noning mavjudligi, bola uchun bilish sifatida o'rganishning ahamiyati, kognitiv motivlarning barcha turlari". Kognitiv motivlarning turlariga quyidagilar kiradi: keng kognitiv (yangi bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilganlik - faktlar, hodisalar, qonuniyatlar), o'quv va kognitiv (bilim olish usullarini, bilimlarni o'z-o'zini egallash usullarini o'zlashtirishga yo'naltirish) motivlar va motivlar. o'z-o'zini tarbiyalash (qo'shimcha bilimlarni olishga yo'naltirish, keyin esa o'z-o'zini takomillashtirishning maxsus dasturini yaratish).

Ta'limni fasilitatsiya sifatida tashkil etish, ya'ni o'quvchilarning rivojlanishiga yordam berish, ko'maklashish, rag'batlantirish, faollashtirish muqarrar ravishda ularga katta erkinlik va mas'uliyat bilan ta'minlash, o'rganish, his-tuyg'ular va tajribalar muvaffaqiyati uchun ichki va o'zboshimchalik bilan boshqariladigan omillarni ta'minlash bilan bog'liq. M.D. Vinogradov va I.B.Pervin kognitiv faollikni rivojlantirishda kollektiv kognitiv faoliyat muhim rol o'ynaydi, deb hisoblagan. Uning turli shakllari ijodkorlikni, fantaziyani, tasavvurni, kognitiv faollikni va mustaqillikni rag'batlantiradi. O'quvchilarni jamoada ishlashga o'rgatish kerak. Har bir o'quvchi ishbilarmonlik muloqoti ko'nikmalarini egallashi, yordam bera olishi va uni qabul qila olishi kerak. Sinfdan o'zaro hurmat, xayrixohlik, bir-biriga e'tibor va sezgirlik muhitini

yaratish bir xil darajada muhimdir, shunda har bir o'quvchi o'qishga ijobiy munosabatda bo'ladi va unda faol ishtirok etadi.

E.N.Kabanova-Meller muallifning fikricha, kognitiv faoliyatni rivojlantirishda, ayniqsa, o'quvchilarning samarali o'quv faoliyatining muhim tarkibiy qismlari bo'lgan o'quv ishining umumlashtirilgan usullarini shakllantirish tizimini ko'rib chiqadi. Kognitiv faoliyat usullari - bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish, ularni mustaqil qo'llash va faol o'zgartirishni ta'minlaydigan aqliy mehnat usullari. Talabalarning kognitiv faolligini faollashtirish vositalari tizimidan foydalanish, kognitiv motivni shakllantirish bosqichida faoliyat maqsadini tushunishgacha. ijodiy foydalanish unumli xarakterdagi mustaqil ishlash ko'nikmalari, umumlashtirilgan ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Z.I. Kalmykova kognitiv faoliyatni rivojlantirishning etakchi sharti muammoli ta'lim deb hisobladi. Muammo tamoyili yangi bilimlarni ochishga qaratilgan bo'lib, rivojlantiruvchi ta'limning etakchi tamoyilidir. Muammoli ta'lim - bu bilimlarni o'zlashtirish va intellektual ko'nikmalarni shakllantirishning boshlang'ich bosqichi nisbatan jarayonda sodir bo'ladigan o'rganish. mustaqil qaror vazifalar tizimi - o'qituvchining umumiy rahbarligida yuzaga keladigan muammolar. Faqatgina o'sha muammolar muammoli bo'lib, ularni hal qilish o'qituvchi tomonidan boshqarilsa ham, lekin talaba uchun hali noma'lum bo'lgan naqshlar, harakat usullari va qoidalarni mustaqil izlashni nazarda tutadi. Bunday vazifalar qiziqish bilan qo'llab-quvvatlanadigan faol aqliy faoliyatni qo'zg'atadi va o'quvchilarning o'zlari tomonidan qilingan "kashfiyot" ularga hissiy qoniqish keltiradi.

70-80-yillarda Ilmiy tadqiqot I.S.Yakimanskaya kognitiv faoliyatga keng hissa qo'shdi. Uning fikriga ko'ra, hamma ta'lim haqiqatan ham rivojlanuvchi ta'sirga ega emas, garchi u talabalarning kognitiv faolligini istisno qilmasa ham. Kognitiv faoliyat o'z-o'zini faollikka aylangandagina aqliy rivojlanishning eng muhim manbai hisoblanadi. Ushbu o'z-o'zini faolligini shakllantirish rivojlanish ta'limining eng muhim vazifasidir. I.S. Yakimanskaya ta'kidlaganidek, "aqliy faoliyat" shaxsiy, bir tomonlama "o'quvchining olingan bilimga munosabati" bilan belgilanadi, bunday munosabat sub'ektiv pozitsiyani tavsiflaydi. Bizning fikrimizcha, bu tushunchalarni bir-biridan ajratish kerak, chunki "aqliy faoliyat" atamasi ko'proq aqliy operatsiyalarni o'zlashtirishning ma'lum darajasini tavsiflaydi va kognitiv faoliyat natijasidir. «Kognitiv faoliyat»ga kelsak, u to'liq emas va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini o'z ichiga oladi. Kognitiv faoliyatning bunday talqini T.I. Shamovanning ta'rifiga mos keladi. "O'quv faoliyatidagi faollik... nafaqat o'quvchining faollik holati, balki... bu faoliyatning sifati bo'lib, unda o'quvchi shaxsi uning faoliyat mazmuni, tabiati va faoliyatiga munosabati bilan namoyon bo'ladi. o'zining ma'naviy va irodaviy sa'y-harakatlarini ta'lim va kognitiv maqsadga erishish uchun safarbar qilish istagi ». Ushbu ta'rif eng to'liq ko'rinadi, chunki u nafaqat kognitiv faoliyatning psixologik jihatlarini (faoliyat holati, ushbu faoliyatning sifati), balki ijtimoiy tomonlarini ham (talabaning shaxsiyati va uning mazmuni va mazmuniga munosabati) aks ettiradi. faoliyatning tabiati), shuningdek, kognitiv faoliyatni faollashtiradigan vositalarni nomlaydi. faoliyat: qiziqish, motivatsion sohani rivojlantirish, irodaviy fazilatlar(odamning ma'naviy va irodaviy sa'y-harakatlarini safarbar qilish istagi) va bu harakatlarni qo'llashning o'ziga xos manzili (tarbiyaviy va kognitiv maqsadga erishish).

T.I. Shamova kognitiv faollikni aqliy va oddiy kuchlanishgacha kamaytirmaydi jismoniy kuch o'quvchining faoliyat mazmuni va jarayoniga munosabatida, bilim va faoliyat usullarini

maqbul vaqtda samarali o'zlashtirishga intilishida, axloqiy va irodaviy qobiliyatlarini safarbar etishda namoyon bo'ladigan shaxs faoliyati sifatida qaraydi. Kognitiv faoliyatni faollashtirish yoki kognitiv faoliyat, o'qituvchilar va psixologlar buni tushunishadi, ma'lum bir rag'batlantirishni, bilish va rivojlanish jarayonini kuchaytirishni anglatadi.

1. Kognitiv faoliyat: O'quvchining bilim olish, tushunish, eslab qolish va fikrlash jarayonlari bilan bog'liq faoliyati.

2. Kognitiv qiziqish: Shaxsning yangi bilimlarni o'rganishga bo'lgan tabiiy ishtiyoqi va qiziqishi.

3. Muammoli ta'lim: O'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan, ularni muammolarni hal qilish jarayoniga jalb etish orqali amalga oshiriladigan ta'lim usuli.

4. Kognitiv mustaqillik: O'quvchining mustaqil ravishda bilim olish, muammolarni hal qilish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zankov L.V. "Umumiy rivojlanish maktab o'quvchilari uchun ta'lim tizimi".
2. Xarlamov I.F. "Pedagogika asoslari".
3. Shchukina G.I. "O'quvchilarning kognitiv qiziqishini rivojlantirish".
4. Markova A.K. "O'quvchilarning o'quv faoliyatini faollashtirish".
5. Vinogradov M.D., Pervin I.B. "Kollektiv kognitiv faoliyat va uning rivojlanishdagi roli".
6. Kabanova-Meller E.N. "O'quvchilarning samarali o'quv faoliyatini shakllantirish".
7. Kalmykova Z.I. "Muammoli ta'lim va kognitiv faoliyatni rivojlantirish".
8. Yakimanskaya I.S. "Rivojlantiruvchi ta'lim va o'quvchilarning kognitiv faolligi".
9. Davydov V.V. "Rivojlantiruvchi ta'limning nazariy asoslari".
10. Shamova T.I. "O'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish".

INNOVATIVE
ACADEMY